

Komlóska-Pusztavár romjai a Zempléni hegység egyik déli, 426 m magas csúcsán helyezkednek el. Az erősség szokatlan alaprajzi formájával egyedülállónak számít hazánk várépítészetben. Az andezit sziklák alkotta hegytető platóját habarcsba rakott kőfalakkal kerítette körbe a várat építető Tolcsva nemzetség. A várudvar területén elhelyezkedő két természetes eredetű, csonkakúp alakú kiemelkedés tetejére kör alaprajzú tornyot emeltek, míg a hegytetőt keresztülszelő szintén természetes eredetűnek tartott – kelet–nyugati irányú – árok északi oldalán egy falat építettek, kettéosztva ezzel a vár területét.

A középkorban Solymos névvel illetett erősség Komlóska településének déli végétől vagy a falu közepén fekvő görög katolikus templom mellől induló, közepes nehézségű turistaúton, kényelmes tempóban 50–60 perc alatt érhető el. Pusztavár romja az 1990-es évek második felében került a tudományos várkutatás érdeklődésének középpontjába. 2001–2004 között a Miskolci Egyetem BTK muzeológia szakos hallgatóinak részvételével, Feld István régész szakmai irányításával továbbá e sorok írójának közreműködésével került sor a vár egy kisebb, szondázó jellegű ásatására. A régészeti kutatást megelőzően már elkészült a vár szintvonalas felmérése is Nováki Gyula és Sándorfi György munkájának köszönhetően. Az 1997-es felmérés első ízben Tamás Edit, Komlóska falu történetét bemutató monográfiájában került közlésre.

A TOLCSVA NEMZETSÉG

A várat építető Tolcsva nemzetség tagjai írott forrásokban a 13. század közepén tűnnek fel. Az 1255 körül élt Tolcsvai Langeus (*Languens de Tolchva*), és az 1266-ban említett Tolcsvai Uz (*Vz de Tolchua*) egy 14. századi oklevél tanúsága szerint közös őstől

A várról készült légifelvétel

eredeztették magukat. Ezen szerény adatok alapján tehát feltételezhetjük, hogy a nemzetség már a 13. század folyamán két ágra, családra vált szét. A vár ásatásával párhuzamosan zajló történelmi kutatás során Tolcsvai Uz három fia közül Uza-ról tudtuk meg a legtöbbet. Uzát valamint Jakab nevű familiárisát már 1275 és 1285 között említik az oklevelek egy hatalmaskodási ügy gyanúsítottjaként.

Tolcsvai Uza mestert 1311–1312 fordulójáig Aba Amadé nádor szolgálatában találjuk, majd ekkor a kiskirály ellen hadjáratokat vezető Károly Róbert király oldalára áll át. Szolgálataiért a Bodrog bal partján, Tolcsvától aránylag távol fekvő Kenézlő falut (ma Felkenézlő) kapta az uralkodótól, aki forrásaink szerint Jakab nevű fiának keresztapja is volt. A király által ekkor kibocsátott nagyszámú oklevél alapján Uza

mester szolgálata is körvonalazható: részt vett 1312 júniusában a rozgonyi csatában és/vagy Sáros királyi vár felmentésére irányuló hadjáratban. Uza másik fia, Imre 1312 és 1318 között születhetett. Személyével 1372. február és 1377. január között bekövetkezett haláláig gyakran találkozunk, elsősorban birtokzálogosítási perek alkalmával. Uza mester harmadik fiát, Demetert csak egy évszázaddal később (1405-ben) ismerhetjük meg egy örökösödési per kapcsán. Ekkor Demeter nőági leszármazottainak férjei az Uz-ág kihaltja után jelentkeznek az így rájuk szállt birtokrészekért.

Az Uz-ágból való Imrének 1340 körül születhetett András nevű fia, aki az 1360–70-es években többször szerepel zálogosítást tanúsító oklevelekben. András leánytestvére, Margit, első férje, Perényi Illés korai halála után, 1367-ben már Idai Csirke Pongrác felesége.

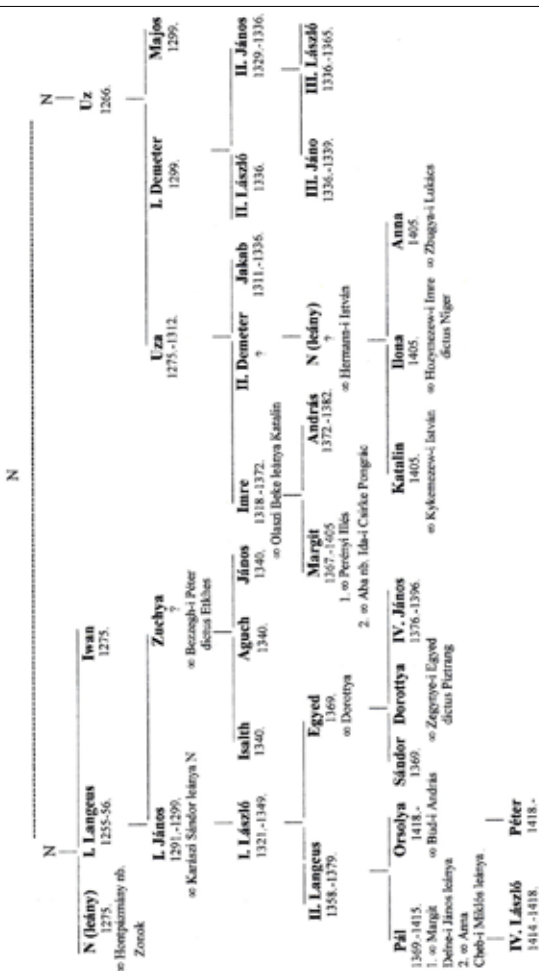
Pongrác egy 1390-ből származó oklevél tanúsága szerint, csatlósaival hatalmaskodott a szomszédos Langeus-ág birtokain, köztük magán Tolcsván is.

Azonban a forrásaink azt mutatják, hogy Pongrác halála után, Margit – közvetlen férfitörökona már nem lévén – a sárospataki klarisszák kolostorának apácája lett és a toronyai (ma Nagytörönya, Szlovákia) öröklött birtokrészét a kolostornak adományozta. Ijai Csirke Pongrác halála és özvegye kolostorba vonulása az 1391. év elejére helyezhető. Az özvegy kezén lévő többi részbirtokát átengedte Zsigmond király egyik hű emberének, Ijai Csirke Pongrác feltételezett hűbérurának, Debrői István mesternek. A nemzetség másik ágán még életben lévő férfitörökön, Tolcsvai Pál azonban szintén benyújtja igényét az ősi birtokokra. Azonban megegyezés csak hosszú pereskedés után, 1398-ban születik, mikor is Tolcsvai Pál mégis elismeri Debrői István jogát a birtokrészekre és a birtokokat felosztják a két fél között. Ennek az aktusnak a fennmaradt szövegét hasznosítani tudtuk a nemzetség Tolcsván állt és azóta már elpusztult kúriái helyének azonosításához.

Tekintsünk végig a nemzetség másik ágának leszármazási vonalán, ahol a fentebb említett Langeusnak egy fia született. Tolcsvai János neve először és utoljára egy 1299-es, Liszka (ma Olaszliszka) határát rögzítő oklevélben bukkan fel. János fiával, Lászlóval első ízben 1321-ben találkozunk, mikor is Olaszi Domokos fia Chomor-t képviseli, Domokos meggyilkolásának ügyében. A nemzetség ezen ága is szoros kapcsolatot tartott fenn a királyi udvarral László személyén keresztül, aki gyerekként és ifjúként feltételezhetően az uralkodó környezetében nevelkedett és tanult.

Később 1343 és 1344 között – két rövidebb periódusban – Sirokai Miklós erdélyi vajda szolgálatában állva az erdélyi alvajda tisztségét töltötte be. László, akit ekkor már hatalmi pozíciója folytán mesternek azaz *magister*-nek tituláltak, utolsó említése

A Tolcsva nemzetség leszármazási táblája

A Tolcsva nemzetség leszármazási táblája

1349-re tehető. A 14. század alvajdának vizsgálata tovább árnyalta Tolcsvai László társadalmi helyzetének megismerését. Ezt a pozíciót betöltő emberek a király körüli nemesség második sorához tartoztak, akik bejáratosak voltak a királyi udvarba, részesültek annak előnyeiből, és uruknak megbízható emberei, vezető familiárisai voltak.

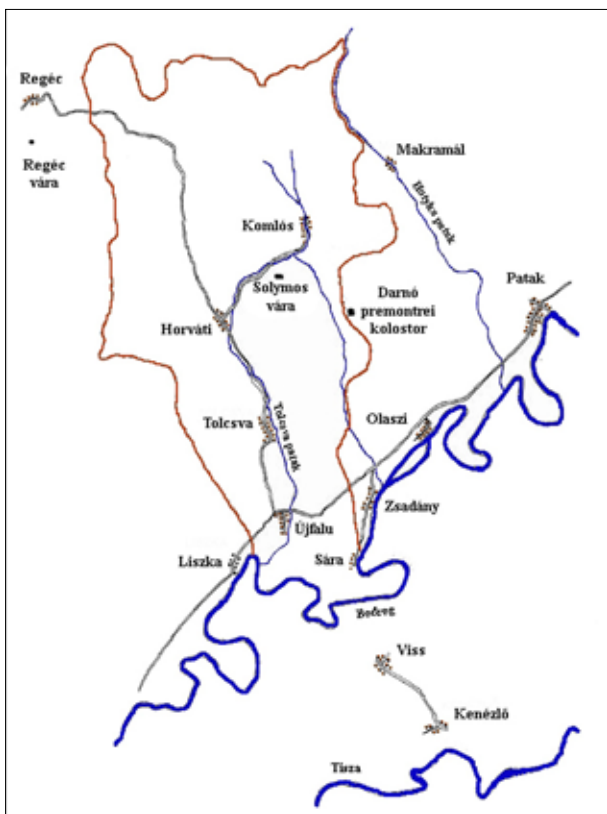
László alvajdának két fia született, egyikük – az egykori jeles ős nevét viselő – II. Langeus, valamint

Egyed. II. Langeusról 1358-ban – egy gyilkossági per tanújaként – hallunk először, majd több zálogosítási ügyben és birtokmegosztás után, utolsó említése 1390-re datálható. Egyed fia, János, annak sógorával Pisztrágnak nevezett (*dictus Piztrang*) Zegnye-i Egyeddel együtt, az 1396-os török ellen vívott nikápolyi csatában veszítette életét.

A fentebb már említett és a 14. század második felében élt II. Langeus fia, Pál első említése 1369-ből ismert. Az 1380-as és 90-es években folyamatossá vált a két nemzetségi ág közötti viszálykodás. 1388-ban az Uz ágból származó Margit asszony egyik meg nem nevezett birtokán élő János nevű szolgáját verte meg két jobbágy. Rá két évre – mint fentebb láttuk – I dai Csirke Pongrác vezetésével az Uz-ág fegyveres csatlósai ütöttek rajta a másik család birtokain, tették tönkre földjeiket és jobbágyaik felszerelését. A támadás során rátörtek a Langeus ág Tolcsván álló udvarházára, betörték annak ajtaját és elvitték az ott tartott birtokigazolók okleveleket is. 1399-ben magát Tolcsvai Pált vádolják meg azzal, hogy Zegnyei (*dictus Piztrang*) Egyed özvegyének Elek nevű familiárisát megölte.

Az 1405-ben tályjai várnagyságot is viselő Pálnak idős kora ellenére első feleségétől, valamikor 1410 és 1414 között fia született, akinek talán a nemzetségi ág kiemelkedő tagja után adhatta a László nevet. Második feleségéről, Csebi Miklós lányáról, Annáról először Pál halála után 1416. november 7-én hallunk. Azonban az ifjú László igen fiatalon, apja után három évvel, 1418-ban meghalt, s ez a Tolcsva nemzetség fiági kihalását jelentette. A család birtokai ezután a leányágakon rokonságot tartó környező nemes családok – Csicseri Ormosok, Sóosok, Uporok – kezén aprózódtak fel.

A nemzetség birtokában a 13–14. század folyamán összesen egy tucat birtok vagy birtokrész volt. 1255-ben még csak a központ, Tolcsva ismert, majd a Bodrog partján a századforduló után tűnnek fel Sára és Újfalu falvak. Sára falu (ma Sáradsadány) valamikor 1299 és

A Tolcsvák birtokának rekonstruált határai

1321 között alakult ki, míg Újfalú (ma Vámosújfalú) első említése az ún. pápai tizedjegyzékben 1332–1337 közé tehető. 1299-ben hallunk a Bodrog túloldalán elterülő és Uz egyik fia birtokában lévő Chenke nevű földről, míg a törzsbirtoktól távolabb fekvő Toronya birtokrészt 1291 körül váltják vissza a Baksa nemzetség tagjaitól, jelentősnek számító 180 márka összegért. Ez az összeg átszámítva 4,5 kg 900 ezrelékes tisztaságú ezüstnek felel meg. Toronya szomszédságában ehhez a birtoktömbhöz még két falu Gerchel (ma Gercsel) és Chergő (ma Csergő, mindkettő Szlovákia) tartozott.

A Tolcsva környéki birtoktömb északi részén, csak a 14. század közepső harmadában tudjuk először lakott települések írásos nyomait kimutatni. A Tolcsva patak

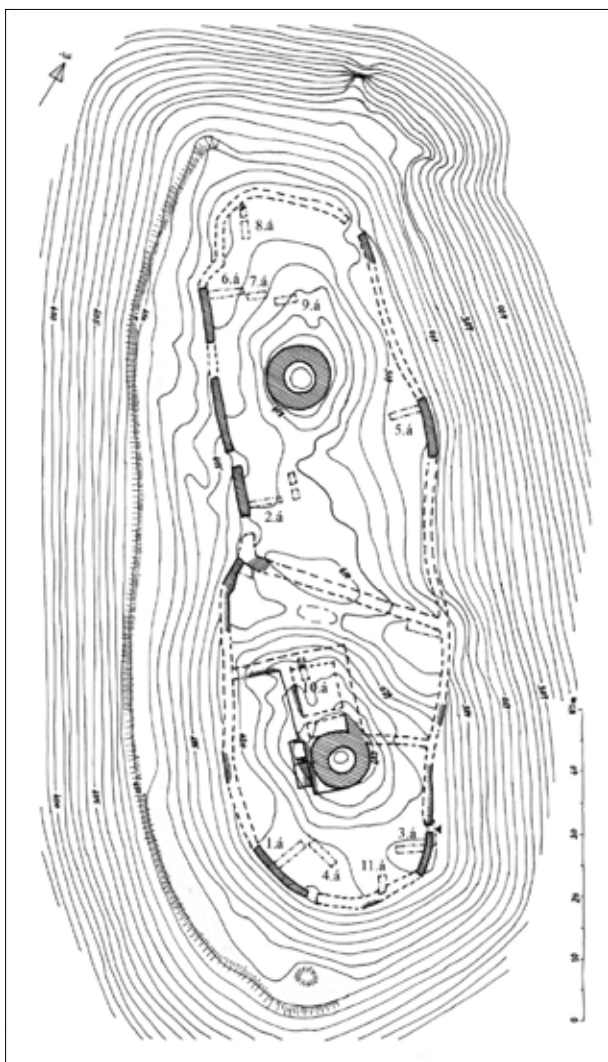
mentén megtelepült Horváti falu (ma Erdőhorváti), egy zálogosítás alkalmával, 1339-ben jelenik meg. A tőle északkeletre fekvő Komlos, más néven Komlostelek (ma Komlóska) meglétéről első ízben csak igen későn, 1379-ben, egy birtokosztály alkalmával szerzünk tudomást. Szintén ebben az oklevélben tűnik fel a Tolcsvától nyugatra fekvő Kútpataka település is, mely azonban az 1420-as években elnéptelenedik. Emlékét szőlőhegyek, dülőnevek őrzik.

Feltételezzük azonban, hogy Horvátihoz hasonlóan Komlos is talán már a század közepén kialakulhatott. Ennek magyarázatát abban kereshetjük, hogy a későbbi alvajda, Tolcsvai László 1340-ben Károly Róbert királytól arany- és ezüstbányák nyitására kap engedélyt. Erre értelemszerűen csak a birtok északi, hegyekkel övezett részén kerülhetett sor. Talán mindkét utóbb említett település létrejöttét ez az adomány indukálhatta. A 14. század második felében jegyajándék formájában a nemzetség birtokába került Aba települése és a Sárospatakhoz közel fekvő Halásztelek is.

SOLYMOS VÁRA

A Tolcsva nemzetség által emeltetett vár csupán kétszer szerepel írott forrásokban, és mindkét említése a 14. század második felére keltezhető. Először 1379-ben bukkan fel, mikor is a birtokos Tolcsva nemzetség tagjai megosztóznak rajta. Sajnos maga az osztály szövege nem maradt fenn, ezért nem tudjuk, hogy ebben, a vár életének időrendi szempontjából már kései periódusban, pontosan milyen épületek emelkedhettek a falak övezte területen. A második és jelen tudásunk szerint egyben az utolsó említése 1398-ból származik. Ekkor már, mint elpusztult és felhagyott vár, „*castrum desolatum et corruptum Solmus appellatum*” tűnik fel egy oklevél szövegében.

castrum desolatum et corruptum Solmus appellatum

Solymos várának alaprajza

A vár pontos építési idejét nem ismerjük. Azonban több hipotézist is felállíthatunk ezzel a problémával kapcsolatban. Igen nagy valószínűséggel a vár építése szervesen beleilleszkedik abba a 13. század utolsó harmadára jellemző várépítési hullámba, melynek során az írott forrásokban megjelenő és magukat

önálló nemzetséggként definiáló nemesi családok, függetlenségük és hatalmuk szimbolizálása végett maguknak várat építtetnek. Mint láttuk, a Tolcsváknak a 13. század végén rendelkezésükre állt olyan nagyságú anyagi erő, melyen toronyai birtokukat visszaválthatták, esetleg várakat felépíthették.

Elképzelhető azonban, hogy Károly Róbert egy másik, azóta már elveszett oklevelében adott engedélyt erősség építésére, amikor 1312-ben Tolcsvai Uzának hű szolgálataiért Kenézlő falvat is adományozta. A várban folytatott régészeti kutatás eredményeként felszínre került kerámiaanyag feldolgozása során megállapíthattuk, hogy az erősség építési idejeként a legmegfelelőbb időpont a 13–14. század fordulója, vagy inkább a 14. század legeleje határozható meg.

A RÉGÉSZETI KUTATÁS EREDMÉNYEI

Az alapvetően csak szondázó jellegű ásatás során 11 kutatóárokkal vizsgáltuk a várudvar területén a falaknak futó rétegsorokat, és a déli kerek toronyhoz kapcsolódó épületegyüttes alaprajzi szerkezetét. A kutatás során sikerült információt nyernünk az építési-falazási technikáról is, mely talán a hasonló korú és terepi körülmények között épített váraknál általánosan elterjedt lehetett. A törtkőből habarccsal rakott falakat a plató szintjénél mélyebben, már a hegy oldalában elkezdték építeni. A falak építése közben ill. a teljes magasság elérése után folyamatosan töltötték fel a vár belső területét, mely így a tornyok felé egyenletesen emelkedik. Ezt a feltételezett építési szintet – egy vékony habarcsos csík formájában – csak a vár északnyugati részében nyitott kutatóárkunkban sikerült megfigyelni.

A vár kapuját már a kutatás elején – a terepi adottságokat figyelembe véve – a déli várrész délkeleti részén sejtettük. Kibontása után előkerült az 106 cm

A várudvar részlete

A vár kapuja

széles egyszerű gyalogkapu *in situ*, azaz eredeti helyzetében megmaradt küszöbköve, ill. szárköveinek habarcsos fészke is. Formájára talán a salgói felső vár hasonló korú kapuja alapján következtethetünk: talán csúcsíves, egyszerű élszedett keretkövekkel ellátott bejárat lehetett. Az azonban még továbbra sem világos, hogy hogyan közlekedtek át a két várrész között, és ha volt ilyen, az északi várrész kapuját sem sikerült megtalálnunk.

A feltárás során megtisztítottuk az erősség mindkét kerek tornyát és azok környezetét is. Az északi torony falainak vastagsága 2 méter, belső területének átmérője 4,5 méter. A déli torony és környezetének

A négyszögletes épület

kitisztítása során nem várt épületrészletek kerültek napvilágra. Maga a torony valamivel kisebb, mint északi szomszédja, falainak vastagsága 1,8 méter, belső területének átmérője 4 méter. Az ásatási munkálatok során a déli kerek torony északkeleti részétől egy északi irányba induló, 1,8 méter vastag fal maradványait találtuk meg. Ennek a falnak a folytatása képezi a toronytól északra található kb. 5x11 m alapterületű (lakó?)épület keleti falát. Ennek az épületnek a romos állapotban megmaradt nyugati falában sikerült megfigyelnünk egy egykori bevilágító ablak eredeti helyén megmaradt, rézsűsen elhelyezkedő keretköveit is.

A toronytól induló igen vastag fal kibontása után azonosítani tudtunk egy kisebb, közlekedő jellegű helyiséget, mely összeköttetésben van mind a kerek toronnyal, mind a valószínűleg félig földbe süllyesztett négyszögletes épülettel.

Szintén a déli torony nyugati oldalának feltárása során egy déli irányba ereszkedő lépcsősört tártunk fel, 13 lépcsőfok hosszúságban. A torony alatt található természetes eredetű csonkakúp nyugati oldalához egy egyenes kőfalat építettek, és ebbe a falba építették be a lépcső nagyméretű kőelemeit. Hasonló megoldás

A toronyba vezető lépcsősor

alkalmazhattak a lépcsősor külső, nyugati oldalán is, ám a meredeken leszakadó hegyoldal miatt ez a falszakasz már elpusztult. Az alig egy méter széles lépcsősor egy kb. 2x2 méter belvilágú helyiség felső szintjéhez vezet fel. Az alsó tér járósíntjét a legfelső lépcsőfok szintje alatt mintegy 1,6 méterrel találtuk meg, kavicsot is tartalmazó meszes, habarcsos padló formájában. A feltételezett lépcsőház nyugati fala szintén elpusztult.

Ezen eredmények alapján a déli várrész közlekedési útvonala a következőképpen rekonstruálható. Bejutva a vár területére a gyalogkapun keresztül, délről kellett a tornyot megkerülni ahhoz, hogy a nyugati oldalon található lépcsősorhoz érhessünk. Ezen felhaladva a lépcsőházban talán egy faszervezetes további lépcsőn lehetett a fentebb említett közlekedő térbe jutni. Innen valószínűleg további faszervezetes lépcsősoron be a toronyba és/vagy az attól északra fekvő nagyméretű lakóépület felső szintjére.

A négyszögletes lakóépület északnyugati sarkától egy fal indul nyugati irányba. Ez a fal párhuzamos a két várrészt elválasztó árokkal és a már fentebb említett, várrészeket elválasztó fallal is. Ennek a falnak egy kb. 5 méter hosszú szakaszát sikerült kibontanunk

A déli torony belseje

a föld alól. A vár építési idejéhez hasonlatosan szintén csak hipotéziseket állíthatunk fel azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy milyen okból választották szét ilyen markánsan a két hasonló tulajdonságokkal rendelkező várrészt. Az első kézenfekvő indok a védelmi stratégiában keresendő. Az egyik várrész megszállása után a kettős falöv és az árok még mindig elegendő védelmet jelenthetett a másik várrészben védekezők számára. Magyarázhatjuk az alaprajzi elrendezés sajátosságait a nemzetség két ágra bomlásával, esetleg az egyik nemzetségi ág megerősödésével, vagy köthetjük a nemzetségen belüli, a 14. században többször is megejtett birtokfelosztásokhoz is.

A régészeti kutatás jelen állása alapján megállapíthatjuk, hogy az északi várrész területén, a kerek tornyon kívül más épületet nem emeltek. Így a vár területén épített tornyok funkciója – pl. lakótorony – sem határozható meg teljes biztonsággal. Hasonló korú várainknál a kutatás elsősorban csupán védelmi, értékmegőrző funkciót tulajdonít az erősség belsejében épített kő vagy fa tornyoknak.

Ezek képezhették egy ostrom során az őrség utolsó menedékét, vagy békeidőben a birtokos nemesfém értékeinek, okleveleinek őrzési helyéül szolgálhattak. A várban szolgáló csekély számú katona elszállásolására

A pusztuló nyugati várfal

azonban bizonyos kényelmi funkciók (kályha, kandalló, valamint árnyékszék) hiánya, ill. kis belső alapterületük miatt huzamosabb ideig nem voltak alkalmasak. Magának a várépítő birtokosnak sem szolgált állandó lakhelyül az erősség, arra a birtok lakott településein – jelen esetben bizonyítottan Tolcsván, Újfalun és Toronyán – emeltek udvarházakat, kúriákat.

A feltárás során felszínre került leletanyag döntő részét kerámiatöredékek alkotják. Ezek nagyobb többsége barna vagy szürkésbarna színű főző- és tárolófazekakból, kisebb része a korszakra jellemző fehér kerámiából készített edényekből származik. Utóbbiak közé sorolható egy kis bögre, valamint pohár és több palack vagy kancsó vörös festéssel díszített töredéke. A fémleletek közül két töredékes állapotban megtalált patkót, vaskést és egy teljesen ép kulcsot emelnék ki. Utóbbit párhuzamai alapján a 14. század első harmadára keltezhetünk.

Solymos várának falai jelen pillanatban folyamatosan pusztulnak. Helyreállításához és további kutatásához szükséges lenne egy állagmegóvási terv készíttetése, ami alapján pályázni lehetne a falkoronák megerősítésére, valamint az épületegyüttesek további módszeres feltárására. Erre a feladatra Komlóska önkormányzata szívesen vállalkozna is, de megfelelő

anyagi erők, esetleges támogatók hiányában erre mind-
eddig nem nyílt lehetősége.

Válogatás az előkerült leletanyagból

KOMLÓSKA-PUSZTAVÁR

Forschung in der Burg von Solymos im Zempléner Gebirge

Komlóska-Pusztavár liegt auf einem 426 m hohen, aus Andesitfelsen bestehenden Massiv im südlichen Teil des Zempléner Gebirges. Ihr mittelalterlicher Name ist Solymos. Sie wurde von der in der Umgebung lebenden Tolcsva-Sippe erbaut.

Eine Burg mit einer ähnlichen ungewöhnlichen Grundrissform haben wir auf ungarischem Grundgebiet noch nicht gefunden. Die Mauern der Burg mit einer stellenweise 4–5 m hohen Außenwand wurden, dem Plateau Pusztavár-tető mit seinen steilen Wänden folgend, errichtet, das über die Dörfer Komlóska und Erdőhorváti hinausragt. Die Länge der Festung mit einem fast ovalen Grundriss beträgt 110 m und ihre Breite 30–35 m.

Schriftliche Quellen in Bezug auf den Bau der Burg sind während meiner Forschungen nicht ans Tageslicht gekommen, aber nach meinen Vermutungen kam es zu dem Ergebnis der Welle des Burgbaus, die charakteristisch war für das letzte Drittel des 13. Jahrhunderts. Sie symbolisierte in erster Linie die Herrschaft des Besitzers. Die ersten Daten, die auf die bauende Tolcsva-Sippe hinweisen, stammen aus der Mitte des 13. Jahrhunderts, aber diese Sippe hatte sich schon in zwei verschiedene Zweige aufgespalten. Einer der Abkömmlinge des Uz-Zweiges, Magister Uza, trat kurz vor der Schlacht von Rozgony (*Rozhanovce*) aus dem Dienst bei Amadé Aba aus. So konnte er seinen Besitz beibehalten. Der Herrscher Róbert Károly wurde der Pate von dem Sohn des Uza. Ein herausragendes Mitglied des zweiten Zweiges, des Langeus-Zweiges, war Magister László Tolcsvai, der auf dem Königshof aufgewachsen war. Als Familiaris

von Miklós Sirokai arbeitete er in den Jahren 1343–44 auch als siebenbürgischer stellvertretender Woiwode.

Die erste schriftliche Erwähnung in Bezug auf die Burg stammt aus dem Jahr 1379, als bei einer Besitzverteilung die Burg auch zwischen den zwei Sippen aufgeteilt wurde. Leider ist uns der Text der Besitzverteilung nicht verblieben. Die zweite und gleich die letzte Erwähnung erzählt von der Zerstörung der Burg im Jahre 1398. „Castrum desolatum et corruptum Solmus appellatum“ heißt es.

Während der Probeerschließung haben wir mit 11 Forschungsgräben und mehreren viereckigen Gruben die Mächtigkeit der Burg untersucht. Wir haben die Außenmauerflächen der beiden Türme sauber gemacht und das Tor der Burg und das an der nördlichen Seite des südlichen Turms befindliche Gebäude mit einem viereckigen Grundriss freigelegt. Auch konnten wir teilweise die zum Gebäude führende Straße im südlichen Teil der Burg ausmachen. Wir haben mit den Forschungsgräben die mit der Burgmauer verbundene Aufschüttungsschicht und die technischen Einzelheiten des Mauerbaus untersucht. Durch die Untersuchung der Enden der Teilungsmauer haben wir auch Informationen über die unklaren Abschnitte in der Geschichte des Baus der Burg erhalten.